

Науково-методичні засади аналізу фінансово-кредитних відносин на фінансовому ринку

Богдан Іванович Пшик,
завідувач кафедри фінансів
Львівського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ),
доктор економічних наук, доцент

Анотація. Запропоновано науково-методичний підхід до аналізу фінансово-кредитних відносин на фінансовому ринку. Цей підхід передбачає проведення аналізу фінансово-кредитних відносин у розрізі банків, небанківських фінансових установ і фондового ринку на основі узагальнювальної оцінки їх регламентації, організації, фінансового, інформаційно-аналітичного, кадрового і технологічного забезпечення з метою виявлення домінуючих фінансово-кредитних відносин, проблем їх реалізації та визначення статус-кво у цій сфері.

Ключові слова: фінансова система, фінансовий ринок, фінансово-кредитні відносини.

Постановка проблеми. Формування ринкової економіки вимагає від економічних суб'єктів, у числі інших неодмінних умов, забезпечення ефективного функціонування фінансового ринку, розвитку фінансово-кредитних відносин між його учасниками та підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності, створення нових і вдосконалення наявних фінансових послуг на основі впровадження науково-технічного прогресу. У таких умовах значна роль відводиться повноцінному інформаційному забезпеченню процесів управління фінансово-кредитними відносинами та їхньому аналізу, за допомогою яких обґрунтовується стратегія і тактика розвитку фінансово-кредитних відносин на фінансовому ринку, уточнюються плани й управлінські рішення, здійснюється контроль за їх виконанням, оцінюються результати діяльності учасників таких відносин [1, с. 5].

Необхідність аналізу фінансово-кредитних відносин зумовлюється низкою причин: по-перше, проведенням ефективної фінансової політики в напрямі формування і розміщення фінансових ресурсів з метою структурної перебудови економіки, створення ринкової інфраструктури. Це передбачає вибір і глибоке обґрунтування пріоритетів державної політики, визначення масштабів фінансово-кредитного забезпечення процесів економічного зростання і конкретних механізмів його реалізації, що неможливо здійснити без ґрунтового аналізу; по-друге, створенням умов і стимулів для ефективного функціонування фінансового ринку та забезпеченням можливостей усім економічним суб'єктам щодо участі у фінансово-кредитних відносинах; по-третє, значущістю аналізу для розроблення відповідних планів, концепцій, державних і регіональних програм соціально-економічного розвитку, а також для прогнозування показників, за допомогою яких оцінюють розвиток фінансово-кредитних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем розвитку фінансових ринків, фінансово-кредитних відносин і підвищення їхньої ефективності приділили увагу такі зарубіжні вчені, як: Дж. Герлі, Е. Демиргуч-Кунт, У. Зілбер, Дж. М. Кейнс,

Р. Кінг, О. Лаврушин, Р. Левін, Ф. Модільяні, П. Роуз, Дж. Сінкі, Дж. Стігліц, М. Фрідман, Й. Шумпетер та ін. Заслужують на увагу результати досліджень вітчизняних науковців у сфері фінансового посередництва, зокрема: Г. Азаренкової, О. Барановського, О. Васюренка, О. Вовчак, А. Вожжова, О. Воробійової, В. Гейця, І. Гуцала, О. Дзюблюка, М. Козоріз, В. Корнеєва, В. Лагутіна, Б. Луціва, В. Міщенко, А. Мороза, С. Науменкової, Л. Примостки, М. Савлука, Р. Слав'юка, Т. Смовженко, М. Туган-Барановського, А. Чухна, Н. Шелудько, І. Школьник та ін.

У вітчизняній економічній літературі поки що немає єдиного підходу до аналізу фінансово-кредитних відносин, які виникають між економічними суб'єктами на фінансовому ринку, немає також навіть сталої думки щодо змісту цих відносин. Ті нечисленні дослідження українських і зарубіжних економістів з означеної проблематики присвячені здебільшого аналізу діяльності банків і небанківських фінансово-кредитних установ та, як правило, обмежуються застосуванням стандартних методів оцінювання їхнього фінансового стану та ефективності діяльності. У цій ситуації особливої актуальності набувають питання аналізу фінансово-кредитних відносин, конструктивна роль якого полягає в розробленні цілісного підходу до оптимізації управління ними на всіх рівнях управління економікою. Принципово нові фінансово-кредитні відносини в системі національної економіки суттєво змінюють роль і місце економічного аналізу, що виявляється, передусім, у посиленні його макро-економічного аспекту.

Виклад основного матеріалу. Такий аналіз спрямований на виявлення результатів фінансово-кредитних відносин, які здійснюються на фінансовому ринку. Він охоплює дослідження стану і тенденцій розвитку фінансово-кредитної системи (банківських і небанківських фінансово-кредитних установ); факторів, що впливають на процеси формування і розміщення фінансових ресурсів економічними суб'єктами; темпів розвитку кредитного, депозитного та фондового ринків; динаміки і структури фінансово-кредитних інструментів, що використовуються економічними

суб'єктами, тощо. Отримана у процесі аналізу інформація дає змогу визначити ступінь реалізації поставлених цілей, внести корективи у фінансово-кредитну політику, здійснити порівняльний аналіз відповідної інформації із зарубіжним досвідом, а також використовується при коригуванні наявних та розробленні нових економічних концепцій [2, с. 10].

Загальний аналіз фінансово-кредитних відносин, що відбуваються на фінансовому ринку, передбачає: вивчення стану і тенденцій змін у відносинах фінансово-кредитних установ (банківських і небанківських) з іншими економічними суб'єктами, у сфері застосування державного кредиту та монетарній сфері; до-

слідження впливу факторів, що впливають на процеси формування та розміщення фінансових ресурсів економічними суб'єктами; структури фінансового ринку і темпів його розвитку. Отримана у процесі аналізу інформація дає змогу визначити ступінь реалізації поставлених цілей, внести корективи у фінансову політику, здійснити порівняльний аналіз відповідної інформації із зарубіжним досвідом, а також може бути використана при коригуванні наявних і розробленні нових програмних та концептуальних документів [2, с. 6].

Послідовність проведення аналізу фінансово-кредитних відносин на фінансовому ринку зображено на *рисунку*.

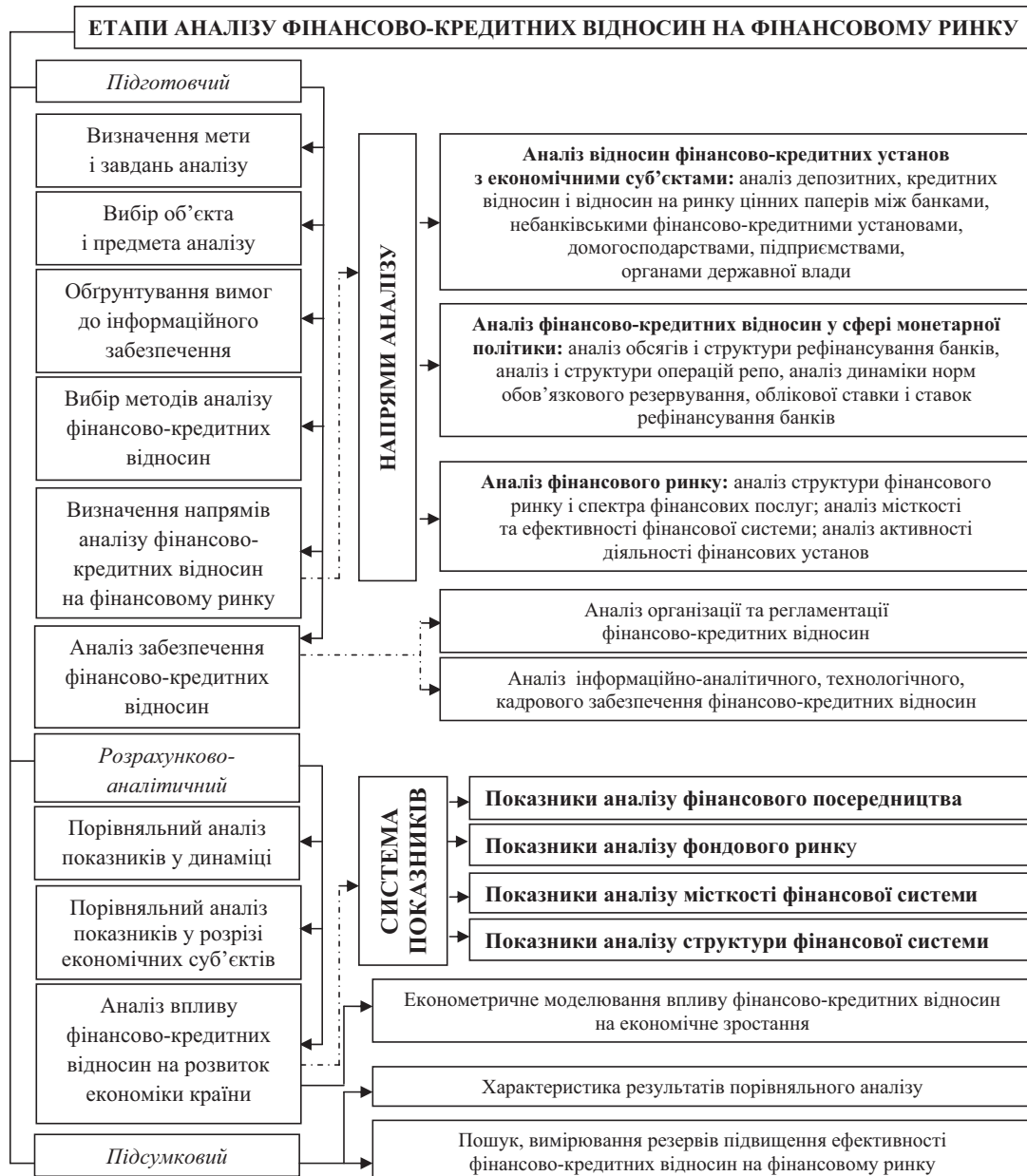

Рис. Схема послідовності проведення аналізу фінансово-кредитних відносин на фінансовому ринку

Примітка. Розробка автора

На *підготовчому* етапі, перш за все, слід визначити мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження.

Метою аналізу фінансово-кредитних відносин на фінансовому ринку є вивчення стану і тенденцій

розвитку фінансово-кредитних відносин, що відбуваються між суб'єктами фінансового ринку, і пошук резервів щодо підвищення їхньої найвищої ефективності.

Завданнями макроекономічного аналізу фінансово-кредитних відносин визначено такі.

1. Наукове обґрунтування тенденцій фінансово-кредитних відносин, поточних і перспективних планів їх розвитку. Без глибокого комплексного аналізу, складання відповідних прогнозів, без вивчення закономірностей розвитку фінансово-кредитних відносин неможливо розробити науково обґрунтовані плани, програмні документи, обрати оптимальні варіанти управлінських рішень.

2. Контроль за виконанням планів і управлінських рішень у процесі фінансово-кредитних відносин. Такий контроль має проводитися з метою не лише констатації фактів та оцінки досягнутих результатів, а й виявлення недоліків, помилок і результатів впливу на фінансово-кредитні відносини. При цьому акцент слід робити не лише на поясненні того, що вже відбулося на фінансових ринках, а й на передбаченні на базі аналітичного матеріалу найбільш імовірних наслідків прийнятих рішень.

3. Пошук резервів для підвищення ефективності фінансово-кредитних відносин та економічного зростання в перспективі на основі вивчення передового досвіду та досягнень науки і практики у сфері фінансово-кредитних відносин, недоліків функціонування фінансового ринку та окремих його складових.

4. Оцінка результатів фінансово-кредитних відносин і виконання окреслених планів, а також оцінка досягнутого рівня розвитку фінансового ринку і використання наявних його можливостей. Об'єктивна оцінка фінансово-кредитних відносин на фінансовому ринку сприяє оперативному й ефективному управлінню з метою усунення виявлених недоліків.

5. Розроблення заходів щодо використання виявлених резервів у сфері фінансово-кредитних відносин і підвищення ефективності функціонування фінансових ринків, що сприяє підготовці рекомендацій, які дадуть змогу змінити або коригувати фінансову політику з метою досягнення планованих показників і поставлених результатів.

6. Узагальнення світового досвіду моніторингу фінансово-кредитних відносин і фінансових ринків на макрорівні.

Таким чином, аналіз фінансово-кредитних відносин є системою спеціальних знань, пов'язаних із дослідженням тенденцій усебічного розвитку, науковим обґрунтуванням планів і управлінських рішень, контролем за їх виконанням, оцінкою досягнутих результатів, а також пошуком, вимірюванням і обґрунтуванням резервів підвищення ефективності у сфері фінансово-кредитних відносин.

За нових економічних умов принципово змінюється і зміст аналізу фінансово-кредитних відносин: від оперативного відслідковування виконання деталізованих планових завдань до поглибленого аналізу тенденцій поведінки показників, які характеризують їх. Посилюється причинно-наслідковий аспект аналізу з виявленням факторів, які суттєво впливають на ситуацію у сфері фінансово-кредитних відносин. Необхідно оцінювати строковість їх дії, визначаючи фактори, негативний вплив яких може бути призупинений

найближчим часом, а також фактори довгострокового впливу.

Об'єктами такого аналізу є процеси розвитку фінансово-кредитних відносин, що відбуваються на фінансовому ринку України, а саме: відносини формування економічними суб'єктами фінансових ресурсів; відносини з розміщення власних і залучених коштів учасників фінансового ринку; структура активів і пасивів; динаміка і структура розвитку фінансового ринку загалом та в розрізі його складових. Предметом аналізу є причини утворення і зміни результатів фінансово-кредитних відносин.

Важливою складовою підготовчого етапу аналізу фінансово-кредитних відносин, що відбуваються між суб'єктами фінансового ринку, є *обґрунтування вимог до інформаційного забезпечення*. Джерелами інформації для проведення аналізу, на нашу думку, є такі: наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у сфері досліджуваної проблематики; законодавчі і нормативні акти, що регулюють фінансово-кредитні відносини на фінансовому ринку; статистичні дані Національного банку України, Асоціації українських банків, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Асоціації інвестиційного бізнесу, Міністерства фінансів України, Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, Державної служби статистики України, а також науково-методична і довідкова література, дані мережі «Інтернет» [3, с. 98].

Для проведення комплексного аналізу фінансово-кредитних відносин доцільно використовувати такі *методи*: метод порівняння; метод приведення показників до порівнянного вигляду; метод групувань; балансовий метод; графічний метод; інші методи (метод коефіцієнтів, економіко-математичні методи, методи факторного аналізу тощо).

Також у межах підготовчого етапу важливо виокремити відповідні напрями аналізу. Ми пропонуємо здійснювати комплексний аналіз діяльності фінансово-кредитних відносин, що здійснюються між учасниками фінансового ринку, за такими напрямками: аналіз відносин фінансово-кредитних установ з економічними суб'єктами; аналіз фінансово-кредитних відносин у сфері монетарної політики; аналіз фінансових ринків. У межах підготовчого етапу слід подати узагальнювальну оцінку організації та регламентації фінансово-кредитних відносин, а також їх забезпеченню (методичному, інформаційно-аналітичному, кадровому, технологічному тощо). Це дасть змогу показати, які відносини є більш розвиненими (превалюють) і якими факторами це зумовлено.

Другим етапом аналізу фінансово-кредитних відносин на фінансовому ринку є *розрахунково-аналітичний*. На цьому етапі проводимо порівняльний аналіз показників у динаміці та в розрізі суб'єктів фінансового ринку.

Також доцільно здійснити аналіз впливу фінансово-кредитних відносин на розвиток економіки країни. Виходячи з цих позицій, ми використали методологічні підходи до дослідження фінансового сектору таких організацій, як Міжнародний валютний фонд і Світовий банк [4–6], що дозволило нам виділити такі

напрями для аналізу: визначення та аналіз структури і місткості фінансової системи; аналіз рівня концентрації у фінансовому секторі; аналіз фінансового посередництва; аналіз фондового ринку.

Аналіз фінансової архітектури повинен передбачати визначення агрегованого розміру фінансового сектору і його структури, а також дослідження фінансових послуг, які задовольняють потреби клієнтів – домогосподарств, нефінансових корпорацій тощо. Такий аналіз рекомендовано здійснювати в контексті визначення ролі кожного суб'єкта фінансового ринку (банки, інститути спільного інвестування, кредитні спілки, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди), виходячи при цьому з особливостей функціонування та розвитку окремих структурних елементів фінансового ринку.

Основними індикаторами структури фінансової системи є такі співвідношення:

- 1) активів банків і ринкової капіталізації фондового ринку;
- 2) активів банків до активів НФКУ;
- 3) вимог банків до приватного сектору та обсягу торгів на фондовому ринку;
- 4) вимог НФКУ до приватного сектору та обсягу торгів на фондовому ринку.

Такий аналіз дасть змогу не лише виявити основних фінансових посередників, що відіграють ключову роль у формуванні фінансового ринку, та отримати уявлення про модель його розвитку (у разі, якщо переважаюча роль належатиме банкам, то ми матимемо банкоцентричну модель. Якщо ж провідна роль у забезпеченні трансформації заощаджень в інвестиції для розбудови економіки країни належатиме небанківським фінансовим установам, то можна буде стверджувати про наявність ознак ринково орієнтованого фінансового ринку [7, с. 19], а й визначити конкретні типи і види фінансово-кредитних відносин, які домінують на фінансовому ринку.

Важливою є така підгрупа індикаторів – індикатори структури фінансової системи, що містить такі співвідношення: загального обсягу торгів на фондовому ринку до чистого процентного доходу банків; загального обсягу торгів на фондовому ринку до накладних витрат банків; коефіцієнта оборотності фондового ринку до частки чистого процентного доходу банків в активах банків; коефіцієнта оборотності фондового ринку до частки накладних витрат у загальних активах банків.

За допомогою вказаних індикаторів здійснюють порівняльну оцінку ефективності функціонування фондового ринку і банківської системи країни. Фінансові системи з більшим розміром ВВП на душу населення є ефективнішими, а в таких країнах фінансово-кредитні відносини є більш розвинутими.

Визначення місткості фінансової системи дає змогу з'ясувати рівень доступу економічних суб'єктів, особливо домогосподарств, до фінансових ринків, а відповідно – до фінансових послуг. Також на цьому етапі доцільно визначити та оцінити ефективність функціонування ринку капіталу і грошового ринку країни, тобто порівняти, наскільки ефективно працюють не-

банківські фінансові установи та банківська система країни, і хто з них більше впливає на розвиток фінансового ринку країни. Здійснення таких оцінок і порівнянь є надзвичайно важливим, оскільки фінансово-кредитні відносини, які ефективно функціонують на фінансовому ринку, можуть запропонувати своїм клієнтам широкий спектр фінансових послуг і продуктів, виходячи з їхніх побажань стосовно співвідношення ліквідності, ризику та прибутковості. З цих позицій оцінку місткості фінансової системи слід проводити в напрямках ідентифікації наявних учасників фінансово-кредитних відносин, складових фінансового ринку, а також спектра пропонованих продуктів і послуг для кожної групи економічних суб'єктів.

Найповніше уявлення про місткість фінансової системи дає співвідношення активів банків, небанківських фінансових установ і капіталізації фондового ринку до ВВП. Цей показник використовується для оцінки загального розміру та рівня розвитку фінансового сектору. Має чітку тенденцію до зростання у країнах із вищим рівнем ВВП на душу населення.

Аналіз рівня концентрації у фінансовому секторі має на меті виявити ступінь впливу найбільших фінансово-кредитних установ на фінансовий ринок [наприклад, частка активів трьох найбільших банків у структурі активів банківського сектору – за банкоцентричної моделі, частка активів трьох найбільших інститутів спільного інвестування (страхових компаній) – за ринково орієнтованої]. Найбільш прийнятним буде помірний або середній рівень концентрації фінансового сектору. Надмірно високий рівень концентрації є свідченням про низький рівень конкуренції та високу ціну капіталу, і навпаки, за низьких показників рівня концентрації фінансово-кредитних установ неможливо сформулювати значні обсяги фінансових ресурсів для фінансування широкомасштабних і значимих для соціально-економічного розвитку країни інвестиційних проектів.

Для аналізу розвитку фінансового посередництва і фондового ринку, на нашу думку, найбільш доцільно використати систему індикаторів, запропоновану співробітниками Групи досліджень розвитку Світового банку та Національного бюро економічних досліджень А. Деміргуч-Кунт і Р. Левіном у праці «Банкоцентрична та орієнтована на ринок фінансові системи: міжнародне порівняння» [7].

Аналіз фінансового посередництва пропонуємо оцінювати за такими показниками: відношення ліквідних пасивів банків і небанківських фінансово-кредитних установ (НФКУ) до ВВП; відношення активів банків до ВВП; відношення вимог банків до приватного сектору до ВВП; відношення вимог НФКУ до приватного сектору до ВВП; відношення активів центрального банку до ВВП; відношення накладних витрат банків до загальних активів банків; відношення чистого процентного доходу банків до загальних активів банків; відношення активів трьох найбільших банків до загальних активів банків; відношення активів іноземних банків до загальних активів банків; відношення ринкової капіталізації до ВВП; відношення обсягів торгів цінними паперами до ВВП; відношен-

ня обсягів торгів цінними паперами національних емітентів до загальної вартості цінних паперів національних емітентів за ринковими цінами; відношення активів банків, НФКУ та капіталізації фондового ринку до ВВП

Для аналізу фондового ринку слід використати такі три показники: співвідношення ринкової капіталізації до ВВП; співвідношення обсягів торгів на ринку цінних паперів до ВВП; відношення обсягів торгів цінними паперами національних емітентів до загальної вартості цінних паперів національних емітентів за ринковими цінами.

Підсумковий етап передбачає характеристику та обґрунтування результатів порівняльного аналізу, а також здійснення пошуку, вимірювання резервів підвищення ефективності фінансово-кредитних відносин на фінансовому ринку.

Висновки. Аналіз літературних джерел дає підстави стверджувати про відсутність єдиного цілісного підходу і методики аналізу фінансово-кредитних відносин на фінансовому ринку. Ми запропонували науково-методичний підхід до аналізу фінансово-кредит-

них відносин, що мають місце між суб'єктами фінансового ринку з виділенням трьох етапів: підготовчого, аналітично-розрахункового, формування висновків і визначення напрямів використання результатів аналізу для підвищення ефективності фінансово-кредитних відносин. Виокремлення аналізу їх регламентації, організації, а також методичного, інформаційно-аналітичного, кадрового і технологічного забезпечення дає змогу більш повно врахувати основні чинники розвитку фінансового ринку і визначити модель його розвитку.

Використання запропонованого методичного підходу дасть змогу виявити певні закономірності в розвитку фінансово-кредитних відносин у країні за відповідними періодами або порівняно з іншими країнами. Рекомендації, наведені в кожному із зазначених вище спеціалізованих напрямів аналізу, слід зіставити один з одним, а потім узагальнити у висновку за результатами аналізу. Таке резюме має стати основою для розроблення фінансової політики і дієвих механізмів, спрямованих на розвиток фінансово-кредитних відносин на фінансовому ринку.

Список використаних джерел

1. Примостка Л. О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі : монографія / Л. О. Примостка. – К. : КНЕУ, 2002. – 313 с.
2. Арістова А. М. Економічний аналіз діяльності фінансових посередників : навч. посібник / А. М. Арістова ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2009. – 331 с.
3. Одинцова Т. М. Аналіз діяльності фінансових посередників / Т. М. Одинцова, А. Д. Козінкіна // Фінанси України. – 2001. – № 3. – С. 98.
4. Financial sector assessment [Electronic resource] : a handbook / The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank, The International Monetary Fund. – Available from : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsa/eng/pdf>.
5. Levine R. Bank-Based or Market-Based Financial Systems: Which is Better? / R. Levine // Journal of financial intermediation. – 2002. – № 11. – P. 1–30.
6. The world bank open data [Electronic resource]. – Available from : <http://www.data.worldbank.org>.
7. Levine R. Bank-based and market-based financial systems: cross-country comparison / R. Levine, A. Demirguc-Kunt // World Bank Policy Research Report. – Washington, 1999. – 72 p.

Summary. This article presents a scientific and methodical approach to the analysis of financial and credit relations in the financial market. This approach involves the analysis of financial and credit relations in the context of banks, non-bank financial institutions and the stock market based on generalizing assess their regulation, organization, finance, information and analysis, human resources and technological support in order to identify the dominant financial and credit relations, problems of implementation and determination of the status quo in this area.

Keywords: financial system, financial market, financial and credit relations.